

Клочан В.В.

УДК 330:631.1

МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Вступ. Пізнання будь-якого явища навколишньої реальності передбачає наявність інструменту його вивчення. В якості такого інструменту в науці виступає методологія, яка визначає основні напрямки процесу пізнання.

Стан вивчення проблеми. Аспекти інформаційно-консультаційного забезпечення агропромислового виробництва знаходяться постійно в полі зору науковців та досліджувались в роботах Андрійчука В.Г., Біттера О.А., Бугуцького О.А., Гайдуцького П.І., Дем'яненка М.Я., Долішнього М.І., Лузана Ю.Я., Макаренка П.М., Мельника Л.Ю., Рижука С.М., Саблука П.Т., Шпичака О.М., Юрчишина В.В. та багатьох інших. Разом з тим, не всі аспекти цієї проблеми всебічно досліджені. На деяких з них, а саме на методичних положеннях інформаційно-консультаційного забезпечення ми й акцентуємо увагу.

Завдання і методика досліджень. Мета досліджень полягає у визначенні особливостей методичних положень дослідження інформаційно-консультаційного забезпечення агропромислового виробництва на управлінні його розвитком. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних процесів; монографічний; законодавчі, нормативно-правові акти.

Стан вивчення проблеми. Поняття “методологія”, “метод”, “методика” нерозривно пов’язані між собою. Методологія, як більш широке поняття, включає в себе поняття методу і методики. Складаючи основу дослідження, методологія визначає способи вивчення й перетворення дійсності, шляхи досягнення поставлених цілей (методи), реалізація яких передбачає застосування певних процедур, прийомів (методики). Тобто, взаємозв’язок понять “методологія”, “метод”, “методика” визначається як співвідношення цілого і частини.

Реалізація методологічних засад наукового дослідження процесів інформаційного обслуговування сільського господарства здійснюється за допомогою застосування спеціальних методологічних підходів.

Перш ніж розпочати наукове дослідження слід створити струнку й цілісну систему його проведення з логічною структурною побудовою, чітко визначеними характеристиками, часовими етапами і послідовністю процесу здійснення. Згідно з логічною структурою діяльність включає в себе наступні компоненти: суб’єкт, об’єкт, предмет, форми, засоби, методи, результат. Зовнішніми по відношенню до логічної структури виступають характеристики діяльності: особливості; принципи; умови; норми. Схематично це виглядає так (рис. 1).

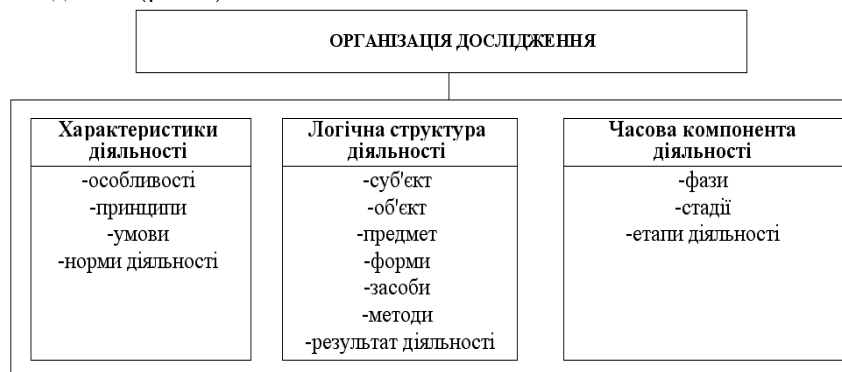

Рис. 1. Складові методології наукового дослідження

Методологічна основа апарату наукового дослідження складається з комплексу наукових понять і категорій, об’єднаних в три групи: принципів організації і проведення наукового дослідження; понятійно-категоріальної основи, яка містить актуальність, наукову новизну, евристичну цінність, теоретичну і практичну значимість, проблематику, об’єкт, предмет, гіпотезу, ціль і задачу; методів і методик наукового дослідження, способів визначення його стратегії.

Згідно з Е.А.Смірновим в методології наукового дослідження, у більшості випадків, виділяється 6 етапів:

- вивчення об’єкта дослідження: збір фактів, наукових і історичних даних; знайомство з прогнозами розвитку; аналіз зібраного матеріалу, в тому числі з залученням методів і прийомів з інших наук;
- формалізація і систематизація зібраних даних, а також процесів, які відбуваються в предметній сфері дослідження, їх класифікація;
- розробка прикладних наукових основ з використанням методів аналізу і синтезу, створення або уточнення понятійно-категоріального апарату;
- виявлення залежностей та закономірностей функціонування об’єкта дослідження, їх узагальнення, поглиблення на цій основі теоретичних засад предметної області даного дослідження;
- розробка методологічного апарату дослідження явищ і процесів обраного наукового напрямку;

- накопичення і узагальнення статистичних даних про ефективність запропонованої методології, її адаптація і корегування.

Формуючи методологію нашого дослідження перш за все необхідно визначити ціль роботи, коло науково-практичних завдань, методів, прийомів і алгоритмів її досягнення. Заради об'єктивності вважаємо за необхідне зазначити, що основні теоретико-методологічні та практичні засади формування і функціонування системи інформаційного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників досить ґрунтовно розглянуті в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених.

Виходячи з цього, нами поставлена ціль - дослідити процеси інформаційного обслуговування сільського господарства України як систему і обґрунтувати теоретико-методичні засади і концептуальні положення стратегії його розвитку на перспективу.

Об'єктом дослідження є система інформаційного обслуговування сільського господарства. Проте в методологічному відношенні дуже важливим є визначення класу цієї системи. У даному випадку вона відноситься до класу соціально-економічних систем. Це означає, що ключовим її елементом виступає людина, діяльність якої визначає особливості її формування, функціонування і розвитку. Зв'язки, завдяки яким існує дана система, характеризують складні і суперечливі відносини між людьми, засновані на їх інтересах, цінностях, мотивах і установках.

Предмет дослідження - це конкретна проблема, яка або постійно існує, або виникла в рамках об'єкту дослідження і вимагає свого розв'язання. Формування і функціонування системи інформаційного обслуговування сільського господарства характеризується великою кількістю проблем, які виступають як протиріччя на шляху ефективного вирішення даної проблеми. Саме ця обставина і слугувала підставою для вибору теми та обґрунтування мети дослідження.

Наступною складовою у змісті методології дослідження виступають підходи. Підхід – це ракурс, відправна точка, з якої розпочинається дослідження і яка спрямовує його направленість відносно означеної мети. У сучасній науці існує велика кількість загальнонаукових методологічних підходів, що визначають різні напрямки досліджень і відображають специфіку предметної області. Тому вибір підходів, що кладуться в основу організації конкретного наукового дослідження є задачею першочергової ваги. Успішне вирішення проблеми вибору методологічних підходів дослідження вимагає дотримання певних вимог:

- обрані методологічні підходи мусять бути адекватними, тобто в повній мірі відповідати цілям і задачам дослідження;

- для отримання об'єктивної і цілісної картини досліджуваного явища необхідно використовувати не один, а декілька підходів;

- сукупність обраних методологічних підходів не мусить включати взаємовиключаючі підходи;

- обрані методологічні підходи мусять доповнювати один одного, що дозволяє вивчати конкретний об'єкт зі всіх сторін, у всіх його проявах і взаємозв'язках.

Виходячи з вище означеного вважаємо, що успішне дослідження процесів формування і функціонування системи інформаційного обслуговування сільського господарства можливе за умови застосування наступних загальнонаукових методологічних підходів.

Системний підхід (англ. *Systems thinking* - системне мислення) найважливіший напрямок методології дослідження, в основі якого лежить вимога вивчення об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи. Завдяки цьому підходу з'являється можливість встановлення ролі окремих підсистем у формуванні властивостей системи в цілому, а також виявлення особливостей її взаємодії із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Вирішення проблеми формування і ефективного функціонування системи інформаційного обслуговування також вимагає системного підходу, оскільки адекватність запропонованих моделей реальним об'єктам визначається не копіюванням структур і функцій системи, а відтворенням основних закономірностей, притаманних усій системі. Недотримання системного підходу відображається на якості управлінсько-господарських рішень. Основоположниками системного підходу вважаються Л. фон Берталанфі, О. Богданов, Г. Саймон, П. Друкер.

Динамічний підхід [англ. *dynamic approach*] обумовлює необхідність вивчення об'єктів і явищ у русі (динаміці) під впливом дії зовнішніх і внутрішніх факторів, що викликають порушення їх рівноважного стану. За допомогою динамічного підходу виявляються закономірності самих змін. Оскільки динамічні процеси при створенні і функціонуванні систем інформаційного обслуговування переважають, то динамічний підхід є одним з головних у процесі проведення даного дослідження.

Функціональний підхід (англ. *functional approach*) - це методологія наукового пізнання, згідно з якою функціонування будь-якої складної системи розглядається як виконання її підсистемами відповідних взаємопов'язаних функцій, що забезпечують досягнення глобальної мети системи. Функціональний підхід орієнтує дослідника на вивчення механізму формування і способів моделювання таких властивостей системи як адаптація системи до зовнішнього середовища, підсистем одна до одної, людини до системи тощо.

Структурний підхід (англ. *structured approach*) передбачає вивчення закономірностей у будові систем з метою встановлення взаємозалежності між їх структурою і властивостями. В системах інформаційного обслуговування особливо важливо виявити залежність між структурою та ефективністю системи. Системний підхід в системній концепції дослідження дозволяє виявити безліч структур, здатних реалізувати обраний принцип управління і, навпаки, досліджувати алгоритми управління, що відповідають певній структурі.

Кібернетичний підхід вимагає розгляду динамічного об'єкта з точки зору ефективного і цілеспрямованого управління (прийняття рішень) на основі зворотнього зв'язку на підставі інформації про внутрішній стан об'єкта і стану середовища. Кібернетичний підхід дає можливість досліджувати різні форми руху системи, можливості цілеспрямованого впливу на неї, а також способи ефективного нівелювання шкідливих впливів з боку зовнішнього середовища.

Ситуаційний підхід (англ. situational approach) орієнтує дослідника на виділення типових ситуацій з їх наступним об'єднанням в блоки подібних стратегій і дій керівників. При такому підході головна задача полягає в розпізнанні ситуації, ідентифікації її з типовим блоком і передбаченні на цій основі наступного розвитку подій. Ситуація вважається невизначеною коли, або у системи, котра володіє ресурсами, відсутні цілі, або поведінка зовнішнього середовища і системи непередбачувані. Ситуація може перетворитися на проблему (проблемну ситуацію), коли у системи визначені цілі, але відсутні ресурси та не вказані конкретні шляхи досягнення цілей.

Інформаційний підхід (англ. information approach) - це методологія дослідження, відповідно до якої функціонування систем або об'єктів розглядається з точки зору перетворення, зберігання, обміну, видачі та використання інформації, необхідної для досягнення мети функціонування. Інформаційний підхід істотно впливає на концепцію дослідження, проектування і моделювання систем перш за все тому, що кількість інформації, що зберігається та швидкість її обробки дозволяють приймати якісно нові рішення на всіх рівнях управління .

Виходячи із змісту перерахованих методологічних підходів формування системи інформаційного обслуговування сільського господарства передбачає вирішення таких основних задач:

- визначення складу елементів системи в кількісному і якісному відношенні і їх розміщення в просторі;
- визначення характеру взаємозв'язків між елементами системи і формування структури взаємодій;
- розроблення регламентів організаційних процесів, що відбуваються в системі та комплексу організаційно-планових і нормативних документів, які містять основні положення цих регламентів;
- встановлення коопераційних відносин між учасниками системи у ході вирішення загальних задач.

Що стосується дослідження систем інформаційного обслуговування сільського господарства то необхідно визначитись також з базовими характеристиками основних принципів методології їх створення і функціонування (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика основних принципів методології дослідження систем інформаційного обслуговування.

Принципи	Базові характеристики принципів
Розвитку	Формування наукового знання через об'єктивне відображення процесів розвитку в їх еволюції і динаміці
Закономірності	Пояснення процесів і явищ в предметній області з урахуванням відносин і зв'язків між ними
Причинності	Виявлення і врахування причинно-наслідкових зв'язків між процесами предметної області досліджень
Конкретності	Формалізована фіксація процесів оцінки, включаючи характеристики місця і часу
Пізнання	Вимагає врахування доступності теоретичної відмінності предметної області в залежності від форм, способів і механізмів практичного перетворення
Об'єктивності	Неупередженість при зборі, оцінці й аналізі інформації
Системності	Аналіз явищ і процесів у предметній області як цілісному утворенні, будь-яка зміна компонентів якого веде до зміни властивостей системи
Єдності теорії і практики	Відображає взаємозв'язок і взаємозалежність теоретичного і емпіричного шляхів пізнання
Відповідності	Невідповідність методичних підходів рівню предметної області приводить до зниження достовірності отриманих проміжних і кінцевих результатів дослідження
Повноти	Чим складніший і багатоелементніший об'єкт дослідження, тим більш широка номенклатура показників і характеристик, що враховуються
Своєчасності	Інформаційні джерела і інформація з них, повинні бути валідними на момент дослідження
Виділення головного	Встановлення ключової ланки в системі, що досліджується і вивчення її впливу на розвиток всієї сукупності елементів системи
Функціональності	Необхідність вивчення функцій кожного з структурних елементів системи-об'єкта дослідження
Визначеності	Передбачає сприйняття і осмислення об'єктивних характеристик дійсності в межах процесів і закономірностей суспільного життя
Включення	При умові настання критичних відхилень поточного стану параметрів від розрахунково-гіпотезних в методику дослідження мусять бути включені альтернативні (вбудовані) механізми

Суттєву, а часом вирішальну роль у розробці концепції та проведенні наукового дослідження відіграють методи дослідження.

В гносеології (теорії пізнання) і методології має місце подвійне розмежування наукових методів. Так, діалектичний метод, виявлення і вирішення проблем, побудова гіпотез і т.ін. прийнято називати методами пізнання, а такі методи, як аналіз, синтез порівняння, абстрагування, конкретизація і т.п. - методами теоретичного дослідження. Аналогічний розподіл застосовується й по відношенню до емпіричних методів дослідження.

При проведенні дослідження системи інформаційного обслуговування сільського господарства може використовуватися виключно широкий арсенал різноманітних методів. Відповідно, всі вони можуть бути певним чином класифіковані, наприклад розподілені на три групи: теоретичні; емпіричні; теоретико-емпіричні.

В групу теоретичних методів включають:

- метод формалізації, заснований на вивченні змісту і структури системи в знаковій формі за допомогою штучних мов і символів, що може забезпечити стислість і однозначність результату дослідження. Цей метод взаємопов'язаний з іншими методами (моделювання, абстрагування, ідеалізацією і т.п.);

- метод аксіоматизації, заснований на отриманні результатів дослідження на базі логічних аксіом;

- метод ідеалізації, що припускає вивчення елемента або компонента системи, наділеного якимись гіпотетичними ідеальними властивостями. Це дозволяє спростити дослідження і отримати результати на основі математичних обчислень з будь-якою наперед заданою точністю;

- метод сходження від абстрактного до конкретного, заснований на отриманні результатів дослідження на базі переходу від логічного вивчення абстрактно розчленованого досліджуваного об'єкта до цілісного конкретного його пізнання.

До емпіричних методів можна віднести:

- метод спостереження, що базується на фіксації та реєстрації параметрів і показників властивостей досліджуваного об'єкта дослідження;

- метод вимірювання, що дозволяє дати певними одиницями виміру чисельну оцінку досліджуваній властивості об'єкта;

- метод порівняння, що дозволяє визначити відмінності або спільність досліджуваного об'єкта з аналогом (еталоном, зразком тощо - залежно від мети дослідження);

- метод експерименту, заснований на вивченні досліджуваного об'єкта в штучно створених для нього умовах. Умови можуть бути натурні або модельовані. Даний метод передбачає, як правило, використання ряду інших методів дослідження, в тому числі методів спостереження, вимірювання і порівняння.

Теоретико-емпіричні методи дослідження можуть включати:

- метод абстрагування, заснований на уявному відволіканні від несуттєвих властивостей досліджуваного об'єкта і вивчення надалі найбільш важливих його сторін на моделі (що замінює реальний об'єкт дослідження);

- метод аналізу та синтезу, заснований на використанні при дослідженні різних способів розчленування досліджуваного об'єкта на елементи, відносини (аналіз) і з'єднання в єдине ціле окремих його елементів (синтез). Наприклад, стосовно до дослідження процесів у системах аналіз дозволяє розчленувати їх на операції, виявити в них зв'язки і відносини, а синтез дає можливість з'єднати всі операції, зв'язки та відносини і скласти технологічну схему;

- метод індукції та дедукції, заснований на отриманні результатів дослідження на базі процесу пізнання від окремого до загального (індукція) і від загального до окремого (дедукція);

- метод моделювання, що використовує при дослідженні об'єкта його моделі, що відображають структуру, зв'язки, відносини і т.п. Результати дослідження моделей інтерпретуються на реальному об'єкті.

Висновок. Крім названих вище, в дослідженнях часто використовуються методи (правильніше було б приймати): самообстеження; проведення інтерв'ю, активне спостереження, анкетування; вивчення документації та інформаційних матеріалів; функціонально-вартісний аналіз; декомпозиція; послідовна підстановка; порівняння; динамічний; структурізація цілей; експертний; когнітивний; соціологічний; нормативний; параметричний; головних компонент; балансовий; кореляційний; матричний; аналітично-розрахунковий; аналогій; мережевий; блочний; морфологічний аналіз; комплексний; індексний; графічний та ін.

Висновок. Сучасний період у розвитку інформаційного обслуговування сільського господарства України характеризується рядом особливостей, що не може не відобразитись на проведенні дослідження. На сьогодні в усіх областях України сформовані та функціонують 65 сільськогосподарських дорадчих служб, які працюють і надають соціально спрямовані дорадчі послуги. Понад 1000 професійних сільськогосподарських дорадників, а також експертів-дорадників, які внесені до державного Реєстру існують практично без державної фінансової підтримки. Дрібні товаровиробники, які найбільше потребують дорадчих послуг, не завжди спроможні заплатити за їх отримання. За останні роки державна підтримка дорадчої діяльності в Україні склала лише близько 7 млн. гривень. Майже 1 млн. грн. заборговано за надані послуги в минулому році. Є ще й проблема матеріально-технічного оснащення: лабораторне обладнання, комп'ютери, транспорт”.

Високий ступінь випадковості і непередбачуваності господарських та інформаційних процесів передбачає більш широке використання системних оціночних підходів, у тому числі експертних.

Джерела та література:

1. Философский энциклопедический словарь / под ред.: Л. Ф. Ильичева и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
2. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – М. : Наука, 1985. – 675 с.
3. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2000. – 176 с.
4. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1997. – 389 с.
5. Современный словарь по педагогике / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2005. – 720 с.